

slacht', lees je niet alleen een verzetskrant, maar ook een calvinistische afwijzing van de film in zijn algemeenheid, bezetting of geen bezetting.

David Barnouw

J. Oegema, *Een vreemd geluk. De publieke religie rond Auschwitz* (Amsterdam: Balans, 2003, 376 blz., ISBN 90 5018 586 x).

Over de vervolging en vernietiging van de joden in Europa kan op heel veel verschillende manieren worden gesproken: als misdaad tegen de menselijkheid, uitkomst van een complexe historische samenhang, oorzaak van psychisch leed. De laatste twintig jaar is naast deze manieren van spreken nog een ander vertoog duidelijk hoorbaar geweest. Dit is het verhaal van de cultuurcritici, die de jodenvervolging opvatten als definitief bewijs dat de Westerse cultuur op een dood spoor is beland. Vaak heeft deze zienswijze ook een religieuze lading. De dood van God, sinds de negentiende eeuw diverse malen afgekondigd, zou geleid hebben tot de dood van het door God uitverkoren volk.

Deze manier van denken over de jodenvervolging heeft de laatste jaren niet alleen op grote populariteit kunnen rekenen, maar bij veel anderen de nodige ergernis opgewekt. In het boek van Jan Oegema, *Een vreemd geluk. De publieke religie rond Auschwitz*, worden beide reacties serieus genomen. Dat maakt het tot een krachtig en intrigerend werk. Aan de ene kant bekent Oegema dat ook hij gegrepen is door de cultuurkritische fascinatie voor de holocaust (zoals veel van deze cultuurcritici de jodenvervolging noemen). Met name het werk van Etty Hillesum voedde bij hem het idee dat de jodenvervolging gezien moet worden als een offer, zoals Jezus dat bracht aan het kruis. Dat beeld paste niet alleen bij Oegema's gereformeerde opvoeding, maar bood ook een verontrustend soort bevrediging, die Oegema ontleedt aan de hand van een passage uit *L'homme révolté* van Albert Camus: 'Na het leed, dat Christus vrijwillig had ondergaan, was geen enkel lijden meer onrechtvaardig; integendeel, alle leed was noodzakelijk... Indien alles tussen hemel en aarde zonder uitzondering is overgeleverd aan leed, dan blijkt een vreemd geluk mogelijk.'

Tegelijkertijd brengt Oegema de ergernis onder woorden, niet alleen over het geluk, of zelfs de lust die sommigen ervaren in het aangezicht van de jodenvervolging, maar ook over de 'Schwärmerei' met het leed van anderen en de onbeschaamde annexatie van de jodenvervolging voor een nieuwe christelijke agenda in postconfessionele tijden. Daarmee is *Een vreemd geluk* een boek geworden dat ingaat op een wijdverbreid fenomeen in de omgang met de jodenvervolging en bovendien het gat vult dat de wetenschappelijke studies over dit onderwerp, *In de schaduw van Auschwitz* van Frank van Vree en in nog sterkere mate mijn studie *Na de ondergang*, hebben laten vallen. In mijn geval heeft de ergernis over het verschijnsel zeker bijgedragen aan het onvermogen om iets zinnigs te zeggen over deze materie. Ik ontbeer de metafysische gevoeligheid die Oegema onmiskenbaar wel heeft en die nodig is om dit onderwerp te behandelen.

Kern van Oegema's betoog is dat de hierboven benoemde fascinatie onderdeel is van een nieuwe 'publieke religie' rond de herinnering aan de jodenvervolging. De term 'publieke religie' heeft Oegema ontleend aan het werk van de Amerikaanse godsdienstsocioloog Robert Bellah. Deze doelde daarmee op de rituele en emotionele herbevestiging van grondwaarden van samenleving, die met name vorm krijgt tijdens nationale feestdagen, rond nationale monumenten en in voordrachten van staatshoofden. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg in Neder-

land een publieke religie vorm, waarin de waarden van het verzet tegen onderdrukking en van nationale saamhorigheid in de wederopbouw centraal stonden. Deze publieke religie kreeg rond 1980 concurrentie van een nieuw vertoog. De uitzending van de televisieserie *Holocaust* in 1979 en de publicatie van het werk van Etty Hillesum in 1981 markeerden volgens Oegema de opkomst van een publieke religie, die in plaats van de bevestiging van collectief heldendom een sceptisch verhaal plaatste van een natie die verzaakt had in zijn plicht het kwetsbare slachtoffer van vervolging te beschermen.

Rond die notie van het slachtofferschap ontstond een geheel van denkbeelden en praktijken dat Oegema analyseert als een ware religie, met een eigen heilsleer, een mythos, een demonologie, en een nieuwe ethiek, die volgens de auteur vooral vorm heeft gekregen in de 'smartlapethiek' van de Franse filosoof Emmanuel Levinas. Oegema schetst vervolgens uitgebreid een aantal godsbeelden (met name ontworpen door Elie Wiesel), zondaars zoals de negationisten, ketters zoals Theo van Gogh en zondebokken, waaronder Oegema met name de door *NRC Handelsblad* gedesavoueerde socioloog J. A. A van Doorn schaarst. En ten slotte behandelt Oegema dan nog enkele nieuwe mystici: Hillesum, Lucebert en Titus Brandsma.

Op zichzelf is de vergelijking van de herinnering aan de vervolging met een religie niet nieuw. Wat Oegema ermee bedoelt is echter niet helemaal helder. Het is één ding om de omgang met de jodenvervolging te interpreteren met begrippen uit de godsdienstwetenschap. Dat is nog iets ander dan de stelling, dat de 'publieke religie rond Auschwitz' als vervanging of compensatie dient voor een verloren christelijk geloof. En het gaat vervolgens nog veel verder als de jodenvervolging geannexeerd wordt door een christelijk geloof op zoek naar nieuwe input, na twee eeuwen geleden te hebben onder de gesel van de moderniteit. Niettemin heeft Oegema een scherpzinnige en openhartige analyse gemaakt, die ook voor degenen die zich verre willen houden van religieus gedweep met het leed van joden de moeite van het lezen waard is.

Ido de Haan

A. van Kessel, *'Ruggen recht, heren!' Hoe de Nederlandse christen-democraten het tegenover hun Duitse geestverwanten aflegden in het debat over het profiel van de Europese Volkspartij* (Dissertatie Nijmegen 2003, Passage reeks XXI; Hilversum: Verloren, 2003, 480 blz., ISBN 90 6550 749 3).

De Europese politiek is lang een stiefkindje geweest van Nederlandse politieke partijen en bij het kiezerscorps hier te lande heeft Europa nog nooit tot de verbeelding gesproken, ook niet toen deze vorm van internationale politiek vanaf de jaren zeventig aan betekenis won. De Europese politiek en samenwerking is eigenlijk tot op de huidige dag een zaak gebleven van partijfunctionarissen. En wat die klaar spelen met het oog op het Brusselse of Straatburgse toneel ontgaat de Nederlandse kiezer veelal. Deze merkt op dat de CDA-er Balkenende met Berlusconi van Forza Italia en Aznar van de Partido Popular confereert, maar hem ontbreekt veelal de wetenschap hoe het gekomen is dat juist deze heren bij elkaar aan tafel zitten.

Daar is een interessant verhaal over te vertellen, zo blijkt uit het Nijmeegse proefschrift van Alexander van Kessel over de Nederlandse christen-democraten en de Europese Volkspartij. De christen-democratie is een Europees machtsblok, maar wij kennen haar vooral als religieuze uitingsvorm op nationaal politiek terrein. Waar de sociaal-democraten van nature al een internationale samenwerking met geestverwanten hadden, moesten de Nederlandse christen-democraten deze na de Tweede Wereldoorlog van de grond af opbouwen. De animo daarvoor